

HAVA HUKUKU

Konusu ve Mahiyeti

Yazan: Doç. Dr. Hikmet BELBEZ

I

Arazisine yabancıların girmesini istemiyen bir gayrimenkul maliki çit, duvar gibi engeller çekmek suretiyle mülkünün sınırlarını belli edebilir. Mülkiyet hakkının şümulü içine giren [1] hava alanında ise böyle görünür sınırlar çizilmesine imkân yoktur. Diğer taraftan bir uçakta bulunanlar, hava seyrisferinin mahiyeti icabı olarak, başkalarına ait geyrimenkuller üzerinden uçmakta ve dolayısıyla sürekli olarak başkalarının mülkiyet haklarına müdahale ve tecavüz etmektedirler.

Uçmak yer üstünde bulunan üçüncü kişiler için sayısız tehlikeler doğurur. Genel güvenliği sağlamak ve kamu düzenliğini korumakla ödevli bulunan devlet bu tehlikeleri yok etmek veya hiç değilse asgari bir hadde indirmek kaygusunu taşır. Bundan başka yurda girişi ve gümrük işlerini kontrol etmek üzere yurdun sınırlarında tedbirler alan, engeller inşa eden devletin havada böyle maddi engeller koymasına da imkân yoktur. Bunun için devlet yurda havadan girişi bir takım usul ve kaidelere bağlamak zorundadır.

İşte bu ve bunlara benzer bütün hallerde bir takım tedbirlerin alınmasına, kanun kaidelerinin komasına ihtiyaç vardır ki bunların bütününe kısaca 'hava hukuku,' diyoruz. Şu halde hava hukuku deyince, hava alanından hava taşıtları vasıtasıyla [2] istifade edilmesi yüzünden doğan hukuk münasebetlerini düzenliyen hüküm ve kaidelerin bütünü anlaşılmalıdır [3].

[1] Medeni Kanun m. 644: «Bir arza malik olmak, onu kullanmakta faydalı olacak derecede altına ve üstüne malik olmağı tazammun eder».

[2] Hava taşıtları uçak, sabit ve seyyar balonlar, zeplin, planör, ruayyen büyüklükteki uçurtmalar v. s. gibi aletlerdir.

[3] *Döring*, Luftverkehrsgesetz und Verordnung über Luftverkehr, 1937, s. 7; *Wegerdt*, Luftrecht, 1936, s. 5/6; *Rifat Şerif (Taşın)* Hava Hukuku, 1934, s. 4/5.

Havadan yalnız taşıtlarla değil, başka suretlerle istifade de mümkündür. Meselâ havadaki azottan suni gübre yapıldığı malûmdur. Bundan başka elektrik, telefon ve telgraf telleri germek, telsiz ve radyo dalgaları yaymak suretiyle de havadan faydalanılmaktadır. Fakat bütün bu hallerde bahse konu olan hava hukuku değildir. Havadan radyo ve telsiz ile istifade edilmesi sonucu olarak doğan hukuk münasebetlerini düzenliyen kaideler, ulaştırma (P. T. T.!) hukukunu teşkil eden telsiz hukuku içinde toplanır; telefon, telgraf veya elektrik hatları gerilmesi sonunda meydana çıkan münasebetlere hava hukuku değil, belki aynı haklar uygulanır. Genel olarak "hava hukuku,, kavramı sadece uçuş dolayısıyla, hava taşıtları ile yapılan seyrisefer münasebetiyle ortaya çıkan hukuk münasebetlerine hasredilmektedir.

"Hava hukuku,, kavramını yukarıda izah olunan geniş anlamda kabul edenler de vardır. Hususiyle İngiliz ve Amerikan hukukçularında hava hukuku hakkındaki eserlerinde telsiz ve radyo hukukuna ve hava yolu ile yapılan posta nakliyatına da yer verenler vardır [4].

Buna göre "hava hukuku,, tabirine biri dar, diğeri geniş olmak üzere iki anlam veriliyor demektir [5].

Geniş anlamda hava hukuku, her ne suretle olursa olsun, havadan istifade neticesi meydana gelen hukuki münasebetlerin hepsine şamil ve hakim kaidelerin bütünü olarak kabul ediliyor ki bu takdirde bunun içine hava yolu ile ulaştırmadan başka telsiz telgraf, radyo ve ilah. hukuku da giriyor.

Bunun içindir ki "hava hukuku,, tabirine de itiraz edilmiş, dar anlamdaki hava hukukunu bu kavramın geniş anlamından ayırmak için buna hava seyriseferi hukuku, havacılık hukuku, tayyare hukuku, [6] hava yolu ile ulaştırma hukuku (Luftfahrtsrecht, Luftverkehrsrecht; droit aéronautique; aviation law, law of the aviation) gibi tabirler tekelif edilmiştir. Fakat bugün "hava hukuku,, (Luftrecht; droit aérien; air law, law of the air) denince, artık genel olarak yukarıda izah edilen dar anlamdaki kavram anlaşılmaktadır.

[4] C. Zollmann, Law of the Air, 1927; Lupton, Civil Aviation Law, 1935.

[5] Raphaël Coquoz, Le Droit privé International Aérien, 1938, s. 3.

[6] Rifat Şerif (Taşku), age. s. 4/5.

II

Hava hukukuna, hukukun klâsik sistemi içinde yer vermeğe imkân yoktur. Deniz hukuku gibi hava hukukunun da alanı, düzenlemeğe çalıştığı münasebetlerin çeşitleri gayet geniştir. Bunun için hava yolu ile yapılan ulaştırmayı düzenlemek üzere konulan hükümler mahiyetleri itibariyle özel hukuka müteallik oldukları gibi kamu hukukuna müteallik te olabilirler. Diğer taraftan gerek özel hukuka ve gerek kamu hukukuna müteallik olabilecek olan bu hükümler yine milli veya milletlerarası bir karakter taşıyabilir. Hava yolu ile ulaştırmayı düzenlemek üzere konan hükümler arasında ceza hukukunu ve maliyeyi ilgilendirenleri de vardır.

Özel hukuk hükümlerine örnek olarak hava taşıtı ve onun işleticileri ile üçüncü kişiler arasındaki münasebetleri düzenliyen hükümler gösterilebilir. Meselâ gayrimenkul malikleri gayrimenkulleri üzerinden uçulmasına ve icabında gayrimenkullerine mecburi inişler yapılmasına razı olmak zorundadırlar [7]; hava taşıtları sahiplerinin sorumlunu borçlar hukuku esaslarından ayrı bir şekilde düzenlemek zarureti vardır[8]. Deniz hukukunda gemiler hakkında olduğu gibi [9] bazı hallerde hava taşıtlarının ihtiyaten hacız edilmeleri de caiz değildir [10]. İşte bütün bu meseleleri düzenliyen hükümler özel hukuk mahiyetini taşımaktadırlar.

Kamu hukuku karakterini taşıyan hükümlere örnek olarak ta hava taşıtları ve onların işleticileriyle devlet arasındaki münasebetleri düzenliyen hükümler gösterilebilir. Meselâ devletin görevlerinden başlıcası genel güvenliği ve kamu düzenliğini korumak, binaenaleyh hava yolu ile yapılan seyriseferin insanlara zarar vermiyecek şekilde cereyan etmesini sağlamaktır. Bunun için de meselâ hava taşıtlarının havaya elverişli olmasını, uçucuların yeterlik ve kabiliyetlerini bir imtihanla isbat etmeleri, taşıt ve uçucuların ruhsatname ve ehliyetname almış olmaları, uçuş esnasında uçuş kaidelerine uyulmuş olması lâzımdır ve ilâh.... İşte bütün bu meseleleri düzenliyen hükümler de kamu hukuku (idare hukuku!) mahiyetini taşımaktadır.

[7] Bak: *Dr. Hikmet Belbez*, Hava seyriseferi ve mülkiyet hakkı, *Siyasi İlimlar Mecmuası*, 1941, sayı 119 s. 243 vdd., sayı 120 s. 273 vdd.

[8] *Dr. Fikret Arık*,

[9] TK. m. 1023.

[10] Roma İhtiyat Haczi Anlaşması 1933, *Adliye Ceridesi* 1942, sayı 5, s. 549 vdd.

Özel hukuk veya kamu hukuku mahiyetini taşıyan bu hükümlerin millî veya milletlerarası karakterde olabileceklerini de söylemiştik. Demek ki bu hükümler millî olur, yani Türkiye sınırları içinde bulunan bütün gerçek ve tüzel kişiler ve bunların hava taşıtları hakkında caridir; veya bunlar devletler hukuku hükümleridir. Devletlerin kararlaştırmış ve kabul etmiş oldukları prensip ve kaideleri hava seyrisferine uygulamak hususundaki ödevleri gibi. Devletler hukuku karakterini taşıyan bu hükümler de ya hava harbi hukukuna veyahutta yabancı uçakların Türkiyede ve Türk uçaklarının da Türkiye dışındaki münasebetlerini düzenliyen milletlerarası kamu hukukuna (milletlerarası idare hukukuna!) veya milletlerarası ulaştırma dolayısıyla havacılarla üçüncü kişiler arasındaki münasebetleri düzenliyen özel hukuka, yani devletler özel hukukuna müteallik olabilir (Lahey, Şikago ve Varşova antlaşmaları gibi.)

III

Şu halde hava hukuku ile ilgili konulara bir fakültenin öğretim programında ayrı ayrı dersler içinde yer vermek düşünülebilir. Meselâ hava yolu ile ulaştırma ticaret hukuku gurupu; hava taşıtları üzerindeki mülkiyet ve rehin hakları medeni hukukun aynî haklar bölümü, hava taşıtları yüzünden gerek taşıtta ve gerek yerde bulunan insan ve eşyaya verilen zararlar borçlar hukukunun haksız fiiller bahsinde, cezayı mucip fiiller ceza hukuku, hava alanı üzerindeki egemenlik hakları ve milletlerarası uçuşlar hakkındaki kaideler kamu hukuku, devletler hukuku ve idare hukuku içinde okutulabilir. Ancak bu takdirde aradaki birlik ve bağlılık kaybolur. Hava hukuku ile ilgili bahisleri bir bütün olarak incelemek ve hepsini "hava hukuku,, başlığı altında topluyarak gözden geçirmek tek doğru yoldur.

Bu derece çeşitli hükümlerden mürekkep olmasına ve hukukun muhtelif konuları ile ilgili bulunmasına rağmen, hava hukukunda bir bütün olarak hâkim olan bariz ve mümeyyiz bir vasıf vardır ki o da onun milletlerarası mahiyetidir [11]. Havacılık daha ilk devirlerinde iken milli sınırlar kendsine dar gelmiştir. Muntazam posta seferleri halinde işliyen ilk hatlar milletlerarası hatlar olmuştur. Sırf millî olan hatlarla ilk defa ortaya çıkan devlet Şimali Amerika Birleşik Devletleridir [12]. Esasen her biri başlı başına birer kıta demek olan Şimali Amerika Birleşik Devletleri ve Rusyadan başka hiç bir devlette yalnız millî hatların verimli işlemediği ve ancak devlet bütçelerinden yapılan yardımlarla ayakta durdukları sabit olmuştur.

[11] R. Coquoz, age. s. 53 vd.

[12] Coedhuis. National Airlegislations and the Warsaw Convention 1937 s. 1.

[13] Wüstendörfer, Wege und Ziele des kommenden Weltluftrechts, 1930 s. 6.